نقش زنان مسلمان در صدور انقلاب اسلامی ایران به جهان از منظر مقام معظم رهبری

سیما خسروی‌زاده [1]

چکیده:

این پژوهش با هدف تبیین نقش زنان مسلمان در فرآیند صدور انقلاب اسلامی ایران به جهان از منظر مقام معظم رهبری انجام شد. در شرایطی که انقلاب اسلامی، پیام‌هایی فراملی در زمینه عدالت‌خواهی، استقلال فرهنگی و بیداری اسلامی داشته، بررسی جایگاه زنان به‌عنوان حاملان این پیام‌ها ضروری به نظر می‌رسید. اهمیت این تحقیق از آن جهت بود که بسیاری از مطالعات پیشین، تنها به مشارکت داخلی زنان در انقلاب اسلامی پرداخته بودند و نقش فراملی و تمدنی آنان را از منظر رهبری نادیده گرفته بودند. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و بر مبنای تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری و اسناد کتابخانه‌ای و فرهنگی، سعی کرد نقش زنان را در انتقال گفتمان انقلاب اسلامی از طریق رسانه، دیپلماسی فرهنگی، حجاب، تألیف و ترجمه آثار و حضور در عرصه‌های بین‌المللی واکاوی کند. یافته‌ها نشان داد زنان مسلمان ایرانی، در نگاه رهبری، الگوهایی الهام‌بخش در ترویج پیام‌های انقلاب اسلامی‌اند و می‌توانند در گفتمان‌سازی جهانی، مقابله با جنگ نرم و تمدن‌سازی نوین اسلامی نقش‌آفرین باشند.

کلیدواژگان: زنان، مسلمان، صدور انقلاب، انقلاب اسلامی ایران، مقام معظم رهبری

---

[1] طلبه سطح دو مدرسه علمیه فاطمه الزهرا (سلام الله علیها)

۱. مقدمه:

انقلاب اسلامی ایران، یکی از مهم‌ترین رویدادهای سیاسی و فرهنگی قرن بیستم است که نه‌تنها ساختار قدرت در ایران را دگرگون ساخت، بلکه با پیام جهانی خود توانست توجه آزادی‌خواهان، عدالت‌طلبان و مسلمانان سراسر جهان را جلب کند. یکی از ابعاد کمتر پرداخته‌شده اما بسیار تأثیرگذار در صدور انقلاب اسلامی، نقش زنان مسلمان به‌ویژه در الگوسازی و انتقال مفاهیم فرهنگی و ارزشی انقلاب به دیگر کشورهاست.

مقام معظم رهبری، بارها در سخنان خود بر اهمیت و تأثیر زنان در حرکت انقلاب اسلامی و تداوم آن در سطح جهانی تأکید کرده‌اند. ایشان زن مسلمان انقلابی را نه یک عنصر منفعل، بلکه نیرویی پویا و الهام‌بخش معرفی کرده‌اند که می‌تواند گفتمان عدالت‌خواهی، استقلال، حجاب، و هویت اسلامی را به جهانیان منتقل کند

در شرایطی که زنان در بسیاری از نقاط جهان با دوگانه‌های تحقیر یا ابزاری‌سازی مواجه‌اند، زن مسلمان ایرانی توانسته است با حضور فعال در عرصه‌های اجتماعی، علمی، فرهنگی و سیاسی، تصویری متفاوت از زن مسلمان ارائه دهد؛ تصویری که از سوی رهبر انقلاب به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم در صدور انقلاب اسلامی شناخته شده است.

با این حال، این ظرفیت و نقش هنوز در بسیاری از محافل علمی، رسانه‌ای و حتی سیاست‌گذاری‌های فرهنگی به‌طور شایسته مورد توجه و تحلیل قرار نگرفته است. در چنین فضایی، پرداختن به نقش زنان مسلمان در صدور انقلاب اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری، می‌تواند ابعاد پنهان و مهمی از این موضوع را روشن ساخته و گامی در جهت تبیین جایگاه حقیقی زن مسلمان در گفتمان جهانی انقلاب اسلامی باشد.

در بررسی پیشینه‌ی پژوهش، آثاری مرتبط با نقش زنان در انقلاب اسلامی و جایگاه آنان در تحولات اجتماعی ـ سیاسی ایران یافت شد. به عنوان مثال:

در مقاله «تحلیل بررسی جایگاه زنان در شکل‌گیری انقلاب اسلامی و تداوم آن» نوشته‌ی زهرا ذاکری، طیبه اطهری و سمیه عباسیان‌نژاد، نقش زنان در فرآیند انقلاب اسلامی ایران با تأکید بر پذیرش اسلام سیاسی و مقابله با فرهنگ غربی مورد تحلیل قرار گرفته است. نویسندگان با روش کتابخانه‌ای نشان داده‌اند که زنان مسلمان، با حضور پررنگ و ظاهر اسلامی خود، نه‌تنها نقش فعالی در شکل‌گیری انقلاب داشته‌اند، بلکه در تداوم آن نیز به‌عنوان عناصر مبارزاتی و انقلابی عمل کرده‌اند. این پژوهش بیشتر بر مشارکت اجتماعی و سیاسی زنان در فضای داخلی انقلاب متمرکز است و به ارتقای منزلت آنان پس از انقلاب، از جمله در حوزه‌های آموزشی و اجرایی، اشاره دارد. این مقاله اگرچه به نقش تأثیرگذار زنان در انقلاب اسلامی پرداخته، اما به مسئله صدور این نقش‌آفرینی به جهان و نگاه مقام معظم رهبری نسبت به آن توجه نکرده است؛ امری که در تحقیق حاضر مورد تمرکز قرار می‌گیرد.

در ادامه‌ی بررسی پیشینه پژوهش، مقاله‌ای با عنوان «نقش و جایگاه زنان در ایران پس از انقلاب اسلامی» نوشته‌ی زینب طهماسبی‌فرد و اسماء علیلو قابل توجه است. در این پژوهش، با بهره‌گیری از روش کتابخانه‌ای–اسنادی، نقش زنان در عرصه‌های مختلف از جمله سیاست، بهداشت، آموزش، اقتصاد، ورزش و هنر در دوران پس از انقلاب اسلامی بررسی شده است. نویسندگان تلاش کرده‌اند تا با تحلیل دیدگاه جمهوری اسلامی ایران نسبت به زنان و استناد به آمارهای موجود، نشان دهند که زنان پس از انقلاب از جایگاه بالاتری برخوردار شده‌اند. در این مقاله همچنین به حمایت قانون اساسی و رهبران جمهوری اسلامی از حقوق زنان اشاره شده است. هرچند تمرکز این مقاله بر تحولات داخلی پس از انقلاب است، اما به ابعاد بین‌المللی و نقش زنان در صدور انقلاب اسلامی و نیز دیدگاه مقام معظم رهبری در این زمینه پرداخته نشده است؛ امری که پژوهش حاضر به آن توجه دارد.

از دیگر آثار مرتبط با موضوع، می‌توان به مقاله‌ای با عنوان «جایگاه و نقش زنان در بیداری و تمدن اسلامی» نوشته‌ی مهدی‌رضا کمالی بانیانی و مجیدرضا کمالی بانیانی اشاره کرد که در *همایش ملی جایگاه و نقش زنان در مدیریت جهادی* ارائه شده است. این مقاله با رویکردی تاریخی-مفهومی به نقش زنان در شکل‌گیری تمدن اسلامی و مشارکت آنان در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی پرداخته و بر این نکته تأکید دارد که زنان در طول تاریخ، در کنار مردان، سهم تعیین‌کننده‌ای در پیشبرد تمدن انسانی و دینی داشته‌اند. نویسندگان با استناد به متون دینی، به تبیین نگاه اسلام به زن و ظرفیت‌های گسترده‌ای که در سایه قرآن، سنت و عترت برای رشد و نقش‌آفرینی زن مسلمان فراهم شده، می‌پردازند. هرچند محور تمرکز این مقاله بیشتر بر تمدن‌سازی و بیداری اسلامی است، اما اشاره‌ای به نقش زنان در صدور انقلاب اسلامی ایران از منظر رهبری نشده است، که نقطه تمرکز تحقیق حاضر است.

با وجود پژوهش‌هایی که هر یک از زاویه‌ای خاص به نقش زنان در انقلاب اسلامی یا بیداری اسلامی پرداخته‌اند، هنوز خلأ جدی در زمینه بررسی *نقش زنان مسلمان در صدور انقلاب اسلامی ایران از منظر مقام معظم رهبری* وجود دارد. اکثر مطالعات پیشین به نقش داخلی زنان در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی یا تمدنی پرداخته‌اند، اما به‌طور خاص به ابعاد فراسرزمینی و جهانی نقش‌آفرینی زنان مسلمان، آن‌هم با تأکید بر بیانات و گفتمان رهبر معظم انقلاب اسلامی، توجه نکرده‌اند. در شرایط کنونی که جمهوری اسلامی ایران در عرصه جنگ نرم و نبرد روایت‌ها با نظام سلطه مواجه است، بازخوانی و بازتعریف نقش زنان مسلمان در ترویج گفتمان انقلاب اسلامی، از منظر رهبر انقلاب، ضرورتی دوچندان می‌یابد. بی‌توجهی به این حوزه موجب غفلت از ظرفیت عظیم زنان مسلمان در عرصه بین‌الملل، نادیده گرفتن نقش آنان در گفتمان‌سازی و تمدن‌سازی نوین اسلامی، و تضعیف زمینه‌های فرهنگی صدور انقلاب خواهد شد. از همین رو، پرداختن به این موضوع می‌تواند خلأ پژوهشی موجود را پر کرده و در سطح راهبردی، نقشی مؤثر در بهره‌گیری از توان زنان مسلمان در مسیر آرمان‌های انقلاب اسلامی ایفا کند.

در این میان، پرسشی که به طور جدی مطرح می‌شود آن است که زنان مسلمان چه نقشی در فرآیند صدور انقلاب اسلامی ایران به جهان، از منظر مقام معظم رهبری ایفا می‌کنند؟ و این نقش چه ابعاد، کارکردها و پیامدهایی دارد؟ هدف از انجام این پژوهش، شناخت و تبیین این نقش‌آفرینی براساس بیانات و اندیشه‌های مقام معظم رهبری است؛ به‌گونه‌ای که بتوان ابعاد راهبردی و تمدنی حضور زنان مسلمان در ترویج گفتمان انقلاب اسلامی را در سطح بین‌الملل تحلیل کرد و سهم آنان را در فرایند گفتمان‌سازی، مبارزه با جنگ نرم، و بسط ارزش‌های اسلامی در جهان بازشناخت.

۲. مفهوم شناسی:

زن:

از نظر لغوی، واژه‌ی «زن» به معنای «انسان ماده» آمده است و در مقابل واژه‌ی «مرد» به کار می‌رود.[۱]

زن در اصطلاح اسلامی، موجودی دارای هویت انسانی مستقل، عقل، اراده و کرامت ذاتی است که در نظام آفرینش، نقش مکمل مرد را دارد. از منظر مقام معظم رهبری، زن نه تنها عنصری درون‌خانه‌ای نیست، بلکه می‌تواند در عرصه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نقش فعال و اثرگذار ایفا کند، بدون آن‌که از شأن خانوادگی و عاطفی خود فاصله بگیرد. [۲]

در این زمینه، مقام معظم رهبری می‌فرمایند:

«زن در نگاه اسلام، موجودی است که می‌تواند به عالی‌ترین قله‌های معنوی، علمی و اجتماعی برسد.» [۳]

و در جای دیگر نیز تأکید می‌کنند:

«زن، در نظام اسلامی، هم می‌تواند در خانواده مادری نمونه باشد، هم در جامعه انسانی مؤثر و جریان‌ساز باشد.»[۴]

---

[۱] عمید، فرهنگ فارسی، ص ۶۰۶

[۲] خامنه‌ای، زن و بازیابی هویت حقیقی، ص ۷۰-۷۱

[۳] رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در دیدار جمعی از بانوان، ۱۳۸۱/۰۷/۳۰.

[۴] رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در دیدار بانوان فرهیخته، ۱۳۸۶/۰۲/۲۵.

مسلمان:

واژه‌ی «مسلمان» در لغت به معنای «متدین به دین اسلام» است. [۱]

در اصطلاح، مسلمان کسی است که با اقرار به شهادتین و پذیرش اصول دین اسلام، وارد دایره اسلام می‌شود. با این حال، در منابع اسلامی، مسلمان واقعی کسی است که در رفتار و سبک زندگی نیز به آموزه‌های اسلامی پایبند باشد و التزام عملی به قرآن و سنت پیامبر (ص) داشته باشد. [۲]

صدور:

در لغت، «صدور» به معنای حاصل شدن، حادث گشتن، یا خارج و فرستاده شدن چیزی از جایی به جایی دیگر آمده است. [۳]

مقصود از صدور انقلاب، یعنی انتقال و گسترش آرمان‌ها، ارزش‌ها، و پیام‌های یک انقلاب یا حرکت اجتماعی به سایر کشورها یا جوامع، به‌گونه‌ای که این ارزش‌ها در آن‌ها پذیرفته شده و موجب تحولات اجتماعی و سیاسی شود. این انتقال معمولاً نه با زور و دخالت نظامی، بلکه از طریق تأثیر فرهنگی، فکری، و حمایت از جریان‌های همسو انجام می‌شود. [۴]

انقلاب اسلامی و صدور آن:

دانشمندان علوم انسانی تعاریف متعددی از انقلاب ارائه کرده‌اند که علت اصلی نبود توافق بر سر یک تعریف واحد، پیچیدگی ذاتی انقلاب به عنوان یک پدیده اجتماعی است. این پیچیدگی ناشی از ماهیت پیچیده و ناشناخته انسان به عنوان عامل اصلی انقلاب است. با این حال، تحلیل نشانه‌ها و نمادهای موجود در این تغییرات عمیق می‌تواند به درک نسبتاً جامعی از مفهوم انقلاب منجر شود.

---

[۱] دهخدا، لغتنامه دهخدا، ج۱۳، ص ۱۴۱۰

[۲] مطهری، اسلام و نیازهای زمان، ص ۱۵۳

[۳] معین، فرهنگ فارسی، ص ۹۸۶

[۴] محمدی، سیاست صدور انقلاب اسلامی؛ موانع و راه‌کارها، ص ۲۵

۸.۳. ترویج الگوی زن مسلمان انقلابی

در سال‌های پس از انقلاب، تلاش‌های متعددی برای ترویج الگوی زن مسلمان انقلابی صورت گرفته است. این الگو، زنی است که با حفظ حجاب و عفاف، در عرصه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی و سیاسی حضور فعال دارد. این تصویر از زن مسلمان، در همایش‌ها و کنگره‌های بین‌المللی نیز معرفی شده است. [۱]

۹. معرفی زنان موفق مسلمان ایرانی در سطح جهانی

نمونه‌هایی از زنان نخبه علمی، سیاسی و فرهنگی و تأثیر آنان بر تصویر زن مسلمان:

از جمله جلوه‌های صدور فرهنگی انقلاب اسلامی به جهان، معرفی زن مسلمان ایرانی در قامت یک الگوی موفق و الهام‌بخش در عرصه‌های مختلف جهانی است. این زنان، با حفظ هویت دینی و فرهنگی خود، توانسته‌اند در حوزه‌های علمی، فرهنگی و سیاسی نقش‌آفرینی کنند و تصویری تازه و متفاوت از زن مسلمان به جهانیان ارائه دهند؛ تصویری که برخلاف کلیشه‌های غربی، نه نماد انفعال، بلکه نماد آگاهی، قدرت، پیشرفت و دیانت است.

در ادامه، به معرفی نمونه‌هایی از این زنان که حضور مؤثری در عرصه‌های بین‌المللی داشته‌اند، پرداخته می‌شود:

بهناز حیدرچی، دانشمند ایرانی دارای فوق‌دکترای التهاب و ایمنی، به همراه تیم تحقیقاتی دانشگاه ملبورن، در کشف پادتن ویروس HIV نقش داشته است. وی ضمن فعالیت علمی بین‌المللی، همواره به باورهای دینی و حجاب اسلامی پایبند بوده و الگویی از زن مسلمان موفق را به نمایش گذاشته است.[۲]

مهسا جمشیدی شهمیری، بانوی نخبه ایرانی، حجاب را نماد هویت و استقلال خود دانسته و بر آگاهانه بودن این انتخاب تأکید دارد. وی تلاش کرده با فرهنگ‌سازی در این زمینه، تصویر حقیقی‌تری از حجاب اسلامی به نسل جوان ارائه دهد. [۳]

---

[۱] محمدوند، تحلیل سیاست‌های فرهنگی عفاف و حجاب در جمهوری اسلامی ایران، ص ۱۵

[۲] «با حجاب بر فراز قله‌ها»، روزنامه جام‌جم، ۱۴۰۳/۰۷/۰۹.

[۳] وب‌سایت مدرسه عالی شهید مطهری، ۱۴۰۲/۰۶/۱۲، بازدید: ۱۴۰۴/۰۳/۰۱.

مریم کوچکی‌نژاد، پژوهشگر نخبه ایرانی و استاد دانشگاه نورث‌وسترن، در سال ۲۰۲۰ به‌عنوان یکی از ۴۰ استاد برتر جوان در رشته مدیریت در جهان معرفی شد. او با حفظ ارزش‌های فرهنگی و شخصیتی خود، الگویی موفق از زن ایرانی در سطح جهانی ارائه داده است. [۱]

شهین اعوانی، فیلسوف ایرانی و استاد مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، از چهره‌های علمی فعال در زمینه فلسفه تطبیقی، زیبایی‌شناسی و فلسفه اخلاق است. او ضمن عضویت در هیئت مؤسس انجمن فلسفه میان‌فرهنگی ایران، تصویری از زن مسلمان اهل تفکر، تحلیل و تأثیرگذاری علمی در سطح جهانی را نمایندگی می‌کند. [۲]

مرضیه حدیدچی (طاهره دباغ)، از مبارزان پیش از انقلاب اسلامی و چهره برجسته انقلابی، نمونه‌ای از زن مسلمان فعال سیاسی است. او پس از انقلاب، فرمانده سپاه همدان، مسئول بسیج خواهران، و نماینده مجلس شورای اسلامی در سه دوره بود. نقش‌آفرینی‌های او در داخل و خارج کشور، تجلی روشنی از صدور انقلاب از طریق زن مسلمان ایرانی است. [۳]

این نمونه‌ها، هر یک به‌گونه‌ای خاص، در تقویت تصویر زن مسلمان متعهد و موفق نقش داشته‌اند و حضورشان در عرصه‌های علمی و سیاسی جهانی، بخشی از پیام انقلاب اسلامی را در قالب انسان‌سازی و زن‌سازی، به جوامع دیگر منتقل کرده است.

---

[۱] «مریم کوچکی‌نژاد»، ویکی‌رز، بازدید: ۱۴۰۴/۰۳/۰۱.

[۲] ویکی‌پدیا، مهر ۱۳۸۸، بازدید: ۱۴۰۴/۰۲/۲۵.

[۳] کاظمی، خاطرات مرضیه حدیدچی (دباغ)، ص ۲۱۰

نتیجه‌گیری:

موضوع این پژوهش، بررسی نقش زنان مسلمان در فرآیند صدور انقلاب اسلامی ایران به جهان از منظر مقام معظم رهبری است؛ به‌عبارتی، تلاش شده تا نقش‌آفرینی فرهنگی، اجتماعی و رسانه‌ای زنان مسلمان ایرانی در تبیین و ترویج گفتمان انقلاب اسلامی در سطح بین‌الملل مورد واکاوی قرار گیرد. این تحقیق به دنبال آن است که با تکیه بر بیانات مقام معظم رهبری، جایگاه زن مسلمان را در انتقال ارزش‌ها، مفاهیم و الگوهای انقلاب اسلامی تحلیل کند.

اهمیت این تحقیق از آن‌جا ناشی می‌شود که تاکنون بخش عمده‌ای از مطالعات در زمینه زنان و انقلاب اسلامی، بیشتر بر نقش داخلی و اجتماعی زنان متمرکز بوده‌اند؛ در حالی‌که نقش زنان در عرصه بین‌الملل و به‌ویژه در فرآیند صدور انقلاب، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در فضایی که روایت‌های غالب جهانی، تصویری تحریف‌شده از زن مسلمان ارائه می‌دهند، بازخوانی دیدگاه مقام معظم رهبری درباره زن مسلمان انقلابی و نقش تمدن‌ساز او، می‌تواند به تولید گفتمان جایگزین و راهبردی بینجامد.

فرضیه اصلی تحقیق آن است که از منظر مقام معظم رهبری، زنان مسلمان ایرانی نقش محوری در صدور انقلاب اسلامی ایفا می‌کنند؛ این نقش نه‌تنها در قالب مشارکت اجتماعی، فرهنگی و رسانه‌ای متجلی می‌شود، بلکه با حفظ هویت دینی و کرامت انسانی، الگویی الهام‌بخش برای زنان سایر جوامع مسلمان و حتی غیرمسلمان به شمار می‌رود.

نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که زن مسلمان انقلابی، در نگاه رهبری، نیرویی مؤثر در گفتمان‌سازی انقلاب اسلامی است. ایشان بر این باورند که زنان می‌توانند با ایفای نقش در رسانه‌ها، ترجمه و تألیف آثار فرهنگی، دیپلماسی عمومی، شرکت در همایش‌های بین‌المللی، و حتی از طریق حفظ حجاب و حضور اجتماعی، پیام عدالت‌خواهی، استقلال و معنویت انقلاب اسلامی را به جهان منتقل کنند. همچنین نمونه‌های موفق از زنان نخبه ایرانی در عرصه‌های علمی، فرهنگی و سیاسی، نشان می‌دهد که این نقش‌آفرینی، قابلیت الگوسازی جهانی دارد و می‌تواند در مسیر تمدن‌سازی نوین اسلامی، تأثیرگذار باشد.

منابع:

*قرآن

۱. آذری خاکستر، غلامرضا، «نگاهی به کتاب دا (نقد خاطره‌نگاری جنگ)»، هفته‌نامه تاریخ شفاهی، شماره ۳۷، ۱۳۹۰ ه.ش.
۲. آقایی، مریم؛ روحانی‌مقدم، محمد، «سبک زندگی زن مسلمان ایرانی در منظومه فکری مقام معظم رهبری»، زن مسلمان ایرانی در آیینه الگوی پیشرفت پنجاه ساله، شماره اول، ۱۳۹۸ ه.ش.
۳. ابراهیمی، کاظم، صدور انقلاب از دیدگاه امام خمینی (ره)، قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۰ ه.ش.
٤. احمدی جعفری، منصوره؛ نجفی، مجتبی، مجموعه چکیده مقالات همایش بین‌المللی جایگاه زن در اسلام، قم: آل فاضل، ۱۴۰۳ ه.ش
٥. پیرجلیلی، زهرا، زن و رسانه، تهران: جامعه‌شناسان، ۱۳۹۴ ه.ش.
٦. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه، تهران: مؤسسه لغت‌نامه دهخدا، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ه.ش.
۷. دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار بانوان انقلابی کشور، تهران: دفتر نشر آثار، ۱۳۶۸ ه.ش.
۸. دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، «بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای شورای عالی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی»، ۱۷ بهمن ۱۳۸۰ ه.ش.
۹. ذاکری، زهرا؛ اطهری، طیبه؛ عباسیان‌نژاد، سمیه، «تحلیل بررسی جایگاه زنان در شکل‌گیری انقلاب اسلامی و تداوم آن»، دومین کنفرانس علمی پژوهشی رهیافت‌های نوین در علوم انسانی ایران، ۱۳۹۷ ه.ش.
۱۰. سلیمانی، آرزو؛ ساسانی، فرهاد؛ پاکتچی، احمد، «بازنمایی دشمن در متن خاطرات زنی در اسارت: بررسی موردی کتاب خاطرات من زنده‌ام»، نشریه جستارهای زبانی، شماره ۴، مهر و آبان ۱۳۹۹ ه.ش.
۱۱. طهماسبی‌فرد، زینب؛ علیلو، اسماء، «نقش و جایگاه زنان در ایران پس از انقلاب اسلامی»، سومین کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی، حقوق، مطالعات اجتماعی و روانشناسی، ۱۴۰۱ ه.ش.
۱۲. عمید، حسن، فرهنگ فارسی، تهران: راه رشد، ۱۳۸۹ ه.ش.
۱۳. کاظمی، محسن، خاطرات مرضیه حدیدچی (دباغ)، تهران: سوره مهر، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ ه.ش.

۱٤. کمالی بانیانی، مهدی‌رضا؛ کمالی بانیانی، مجیدرضا، «جایگاه و نقش زنان در بیداری و تمدن اسلامی»، همایش ملی جایگاه و نقش زنان در مدیریت جهادی، ۱۳۹۳ ه.ش.

۱٥. محمدی، امیر، «سیاست صدور انقلاب اسلامی؛ موانع و راه‌کارها»، نشریه اسلام‌تایمز، ۱۳۹۶ ه.ش.

۱٦. مردانی، محمدرضا؛ واعظ‌جوادی، فاطمه، مجموعه مقالات همایش ملی الگوی سوم زن مسلمان در گام دوم انقلاب اسلامی، تهران: سازمان بسیج اساتید دانشگاه‌ها، ۱۴۰۲ ه.ش

۱۷. مطهری، مرتضی، اسلام و نیازهای زمان (جلد اول)، تهران: صدرا، ۱۳۷۲ ه.ش.

۱۸. مظفری، آیت، اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری، تهران: زمزم هدایت، ۱۳۸۶ ه.ش.

۱۹. خمینی، روح‌الله، صحیفه امام (جلد ۱۹)، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام، چاپ دوم، ۱۳۷۸ ه.ش.

۲۰. نوازنی، بهرام، صدور انقلاب اسلامی: زمینه‌ها و پیامدهای بین‌المللی آن، تهران: عروج، ۱۳۹۷ ه.ش.

منابع مطبوعاتی و اینترنتی :

۱. «با حجاب بر فراز قله‌ها»، روزنامه جام جم، ۹ مهر ۱۴۰۳.

۲. «مهسا جمشیدی شهمیری»، مدرسه عالی شهید مطهری، ۱۲ شهریور ۱۴۰۲.

۳. «مریم کوچکی‌نژاد»، وب‌سایت ویکی‌رز، بدون تاریخ.

٤. «شهین اعوانی»، ویکی‌پدیا، مهر ۱۳۸۸.